

3. The interaction of the individual and differentiated approaches when teaching mentally retarded students the basics of safety.

The ability to properly and safely conduct themselves in everyday life and in dangerous situations determines the degree of protection of the little man and describes its level of culture in the field of safety, formed in the process of mastering the content of the subject «Basics of life safety» in school. A study of the subject "Basics of life safety" children must acquire knowledge and skills necessary in everyday life, allowing them to perceive the surrounding world, to anticipate hazardous and emergency situations and in case of attack, to act correctly.

Key words: children with mental retardation, fundamentals of safety, methodological techniques, correctional and educational work, special school.

Received 23.04.2015

Reviewed 25.05.2015

Accepted 11.06.2015

УДК 376.015-056.36:373.29

М.С. Омельченко

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ
ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ
ІНТЕЛЕКТУ**

Omelchenko M.S. Investigation of the main indicators of readiness for school children with intellectual disabilities / M.S. Omelchenko // Actual problems of the correctional education : Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Navrilov. – Edition VI. Issue 2.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 168–177

М.С. Омельченко. Дослідження основних показників підготовленості до школи дітей з порушенням інтелекту. Стаття присвячена проблемі дослідження готовності дітей з порушенням інтелекту до шкільного навчання.

Автор визначає зміст поняття і розглядає основні наукові досягнення у галузі проблеми діагностики готовності до шкільного навчання, доводить актуальність проведеної наукової роботи.

Основним змістом статті є аналіз результатів дослідження рівнів пізнавальних можливостей дітей з порушенням інтелекту четвертого

року навчання, що грають визначальну роль у наступному оволодінні ними шкільним навчальним матеріалом. Головними показниками підготовленості до шкільного навчання виступають: навченість, усвідомленість пізнавальної діяльності та узагальненість пізнавальних дій дошкільників з порушенням інтелекту. Відповідно визначено три етапи дослідження. Автор приводить рівні (високий, достатній, середній, низький) кожного з показників.

Результати дослідження, розглянуті у статті, свідчать про те, що більшість дошкільників з порушенням інтелекту знаходяться на середньому рівні навченості та усвідомленості пізнавальної діяльності. Найбільш складними для досліджених виявлені завдання третього етапу експерименту – виявлення рівня узагальненості пізнавальних дій, при виконанні яких більшість дітей показали низькі результати. Також наводяться додаткові дані, що стосуються характеру виконання дослідженими завдань експерименту: порушення зв'язного мовлення, труднощі у засвоєнні букв, орієнтування на несуттєві ознаки при узагальненні предметів та виділенні «четвертого зайвого».

Стаття закінчується висновками автора та зазначенням перспективного напрямку розвитку проблеми підготовки дітей з порушенням інтелекту до навчання у школі.

Ключові слова: навченість, підготовленість до шкільного навчання, дошкільники з порушенням інтелектом, узагальненість пізнавальної діяльності, усвідомленість пізнавальних дій.

М.С. Омельченко Исследование основных показателей подготовленности к школе детей с нарушением интеллекта. Стаття посвящена проблеме исследования готовности детей с нарушением интеллекта к школьному обучению.

Автор определяет содержание понятия и рассматривает основные научные достижения в области проблемы диагностики готовности к школьному обучению, доказывает актуальность проведенной научной работы.

Основным содержанием статьи является анализ результатов исследования уровней познавательных возможностей детей с нарушением интеллекта четвертого года обучения, играющих решающую роль в последующем овладении ими школьным учебным материалом. Главными показателями подготовленности к школьному обучению выступают: обучаемость, осознанность познавательной деятельности и обобщенность познавательных действий дошкольников с нарушением интеллекта. Соответственно выделено три этапа исследования. Автор приводит уровни (высокий, достаточный, средний, низкий) каждого из показателей.

Результаты исследования, рассмотренные в статье, свидетельствуют о том, что большинство дошкольников с нарушением интеллекта находятся на среднем уровне обучаемости и осознанности познавательной деятельности. Наиболее сложными для исследуемых выявлены задания третьего этапа эксперимента – выявление уровня обобщенности познавательных действий, при выполнении которых большинство детей показали низкие результаты. Также приводятся дополнительные данные, касающиеся характера выполнения исследуемыми заданий эксперимента: нарушение связной речи, трудности в усвоении букв, ориентировка на несущественные признаки при обобщении предметов и выделении «четвертого лишнего».

Статья оканчивается выводами автора и указанием перспективного направления развития проблемы подготовки детей с нарушением интеллекта к обучению в школе.

Ключевые слова: обучаемость, подготовленность к школьному обучению, дошкольники с нарушением интеллекта, обобщенность познавательной деятельности, осознанность познавательных действий.

Готовність дітей до шкільного навчання – багатокomпонентна освіта, яка вимагає комплексних психолого-педагогічних досліджень. Проблема підготовки дітей з порушенням інтелекту до школи для корекційної психопедагогіки не нова.

За визначенням А. Запорожця підготовка дітей до школи – задача комплексна, що охоплює всі сфери життя дитини. Високі вимоги суспільства до організації корекційно-навчально-виховальної роботи змушує шукати нові ефективні психолого-педагогічні шляхи приведення методів навчання відповідно до вимог життя[4]. У цьому контексті проблема підготовки дошкільників з порушенням інтелекту до навчання у школі набуває особливого значення. З її рішенням пов'язане визначення задач та принципів організації корекційно-розвивального навчання та виховання у дошкільних закладах, що безпосередньо впливає на успішність наступного навчання дітей у школі.

Проблему підготовки дітей з порушенням інтелекту до шкільного навчання досліджували О. Гаврилушкіна, І. Єременко, А. Зарін, В. Петрова, О. Стребелєва, В. Турчинська та ін. Вченими було визначено основні передумови шкільної готовності дітей: оволодіння навичками самообслуговування і наявність елементів пізнавальних інтересів та пізнавальної активності.

Особливо важливу роль у підготовці дітей до школи та активізації пізнавальної діяльності грають елементи навчальної діяльності, які формуються від початку перебування дитини у дошкільному закладі на всіх заняттях [6].

Дослідниками було визначено низку показників, що характеризують розвиток пізнавальних здібностей: навченість дітей, тобто наявний у них фонд знань, умінь і досвід, оскільки це становить основу для засвоєння нових знань, умінь та навичок; усвідомленість навчального матеріалу і власних пізнавальних дій (ураховуючи те, що будь-яка пізнавальна дія – це усвідомлений і цілеспрямований акт); рівень розвитку узагальнень і абстрагувань (враховується те, що навчальний матеріал може бути свідомо засвоєний лише на основі узагальнення); піддатливість навчанню; динамічність засвоєних знань і вмінь; темп навчальної діяльності і швидкість виконання фізичних і розумових операцій (цей показник має діагностичне значення, бо діти різко відрізняються один від одного за темпами праці); самостійність у побудові пізнавальних дій [2; 3].

Діагностика пізнавальних здібностей дошкільників дозволяє своєчасно виправити виявлені недоліки у знаннях та навичках, добрати більш ефективні методи та прийоми роботи з ними, знайти шляхи удосконалення їхньої готовності до шкільного навчання [1; 5].

Таким чином, дослідження пізнавальних здібностей дітей з порушенням інтелекту до шкільного навчання є актуальним.

Виявлення таких основних показників як рівень навченості, усвідомленості пізнавальної діяльності та узагальнення пізнавальних дій полягло в основу експериментального дослідження, проведеного за методикою вивчення готовності дітей з порушенням інтелекту до навчання у допоміжній школі І. Єременка та В. Турчинської.

У дослідженні взяли участь 86 дошкільників четвертого року навчання м. Слов'янська та м. Краматорська з діагнозом розумова відсталість легкого ступеню (F 70).

Експериментальна робота проходила у три етапи:

I етап – виявлення рівня навченості;

II етап – виявлення усвідомленості пізнавальної діяльності;

III етап – виявлення узагальненості пізнавальних дій.

I етап. Виявлення рівня навченості.

Навченість – істотний показник пізнавальної сприйнятливості дітей, тобто ступень відображення у здобутому досвіді дитини впливу соціального середовища й попереднього навчання. Головним оціночним критерієм цього показника є фонд знань, умінь та навичок, набутих дитиною з урахуванням умов, у яких вони накопичувалися.

При вивченні знань та вмінь дітей ми орієнтувалися на рівень вимог, визначених програмою для допоміжної школи:

1) Знання букв:

- вміння показати букву;

- назвати показану букву.

Матеріалом дослідження була розрізна азбука.

2) Знання цифр:

- вміння показати названу цифру;
 - вміння назвати показану цифру.
- Матеріалом дослідження був набір цифр.

3) Уміння усно висловлювати свої думки:

- розгорнутість усної розповіді;
- розуміння суті подій.

Матеріалом була серія сюжетних малюнків.

4) Орієнтування у навколишньому середовищі (дитячий садок, родина, рідне місто, Батьківщина; найпростіші відношення між предметами та явищами; кількісні, просторові, часові ознаки, геометричні форми).

а) Орієнтування у найближчому середовищі: обсяг уявлень дітей про предмети та явища навколишньої дійсності.

Матеріал: предметні малюнки, на яких зображені овочі, фрукти, тварини, іграшки, посуд, одяг та транспорт.

б) Уявлення про розмір. Кількісні та просторові уявлення:

- вміння орієнтуватися у просторі;
- визначати кількість та розмір.

Матеріалом дослідження були предметні малюнки.

За результатами дослідження біло визначено чотири рівні навченості дошкільників з порушенням інтелекту.

Високий рівень. Дитина називає та показує всі букви та цифри за експериментатором, впізнає всі об'єкти на малюнках та описує події, що на них зображені без допомоги дорослого, знає предмети та явища навколишнього, добре орієнтується у просторі, дає повну характеристику предметів за кількістю та розмірами, розташуванням у просторі.

Достатній рівень. Дитина називає та показує всі букви та цифри за експериментатором, але може припустити 1-2 помилки. Впізнає та описує події на малюнках за навідними питаннями дорослого. Знає предмети та явища навколишнього, але може припустити помилку при визначенні кількості, розміру або просторового розташування предметів.

Середній рівень. Дитина називає та показує більшість букв та цифр за експериментатором. Впізнає окремі об'єкти на малюнках, за навідними питаннями дорослого може визначити певні дії на зображенні. Називає деякі предмети та явища навколишнього, але губиться при наданні кількісної характеристики об'єктів, визначенні їх розмірів та місця розташування у просторі.

Низький рівень. Дитина погано орієнтується у завданнях, майже не знає букв та цифр. Не може працювати з малюнками навіть з допомогою дорослого, не знає предметів найближчого оточення, майже не орієнтується у просторі.

Узагальнені дані дослідження навченості дошкільників з порушеним інтелектом свідчать, що 29 % дітей з порушеним інтелектом

підготовчої до школи групи взагалі не могли впоратися з запропонованими завданнями, швидко втрачали основну мету, відволікалися на сторонні справи, у відповідях припускали величезну кількість помилок. Діти з низьким рівнем навченості не могли спиратися на навідні запитання дорослого, використати допомогу. Їхнє орієнтування у навколишньому обмежувалося знанням лише найближчих в оточенні предметів: чашка, ліжко, будиночок тощо.

Більшість досліджуваних (54 %) краще впоралися із завданнями. Вони знали окремі букви та цифри, відповідали на певні запитання за сюжетними малюнками, але поєднати відповіді у зв'язну розповідь не змогли. Діти з середнім рівнем навченості знали предмети та явища найближчого оточення, з допомогою дорослого змогли зорієнтуватися за кількістю та розміром певних предметів, але також часто помилялися, відчували невпевненість, багато відволікалися.

Найменша кількість досліджуваних (17 %) змогли показати достатній рівень навченості. Такі діти добре знали та називали букви та цифри за експериментатором, однак припускали деякі помилки, пов'язані із змішуванням схожих за виглядом («3» та «8», або «Б» та «В») або звучанням («сім» та «вісім», або «О» та «У») букв та цифр. За навідними питаннями дорослого діти даного рівня навченості могли будувати прості, непоширені речення, пояснювати певні події на сюжетних малюнках. Також досліджувані орієнтуються у предметах та явищах навколишнього, просторі, можуть визначити кількість та розмір предметів, на елементарному рівні володіють часовими поняттями.

Високого рівня навченості не виявив жоден з дітей.

II етап – виявлення рівня усвідомленості пізнавальної діяльності.

Для визначення рівня усвідомленості пізнавальних дій дошкільників з порушенням інтелекту було використано наступні показники: відповідність суб'єктивного відображення змісту реальних предметів та явищ; розуміння суті того, що сприймається; орієнтування у пізнавальних ситуаціях.

Усі ці критерії тісно пов'язані між собою, що дає можливість знайти однозначні дані, за якими можна робити порівняння й узагальнення, а також застосовувати комплексну методику, спрямовану на системний аналіз даних усього показника.

Розуміння.

- вміння бачити суть події;
- встановлювати внутрішній логічний зв'язок між подіями та явищами.

Матеріалом була серія сюжетних малюнків – «Хлопчик впав», «Жадібний хлопчик».

За результатами дослідження біло визначено чотири рівні усвідомленості пізнавальної діяльності дошкільників з порушенням інтелекту.

Високий рівень. Дитина одразу розуміє сутність подій на малюнках, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними, охоче та правильно відповідає на всі питання експериментатора.

Достатній рівень. Дитина розуміє події на малюнку, але припускає деякі помилки при встановленні причинно-наслідкових зв'язків між ними. Орієнтується здебільшого на запитання дорослого.

Середній рівень. Дитина називає окремі зображення, за навідними запитаннями дорослого може визначити деякі події на малюнках, однак встановити причинно-наслідкових зв'язків не вміє. Відповіді відзначаються неточністю та помилковістю.

Низький рівень. Дитина не орієнтується у завданні, не розуміє зображення, неправильно називає об'єкти на ньому. Навіть після аналізу кожного малюнку експериментатором, досліджувані не можуть визначити суті подій.

Дослідження усвідомленості пізнавальної діяльності дошкільників з порушенням інтелекту дало наступні результати.

36% досліджуваних показали низький рівень усвідомленості пізнавальної діяльності. Діти не розуміли завдання, неадекватно поводити себе. Дехто з дошкільників даної групи могли назвати лише окремі об'єкти на малюнках за навідними запитаннями дорослого.

49% досліджуваних приймали завдання та могли назвати окремі предмети та явища на малюнках. За допомогою аналізу зображень дорослим, дошкільники з середнім рівнем усвідомленості пізнавальної діяльності могли визначити та зрозуміти деякі події. Значні труднощі виникали при встановленні причинно-наслідкових зв'язків. Через неспроможність повністю виконати завдання, на даному етапі зацікавленість дітей даної групи втрачалась.

Лише 15% досліджуваних показали достатній рівень усвідомленості пізнавальної діяльності. Такі діти охоче приймали завдання, називали об'єкти та розповідали про події на малюнках, за допомогою експериментатора могли встановити причинно-наслідкові зв'язки між ними. Відповіді дітей були лаконічними та не завжди точними. Це не дозволило віднести їх до групи з високим рівнем усвідомленості пізнавальної діяльності.

III етап – виявлення узагальненості пізнавальних дій.

Рівень розвитку узагальнень та абстрагувань у дошкільників – одна з найголовніших ознак, що характеризує їхні пізнавальні можливості.

У результаті досліджень найбільш інформативними виявилися такі показники:

1) бачення і словесне позначення загального у сукупності об'єктів, ситуаційно пов'язаних між собою;

Матеріал: малюнки на теми «Подвір'я», «Школа», «У магазині», «У лікаря».

б) бачення і словесне позначення загального в одиничному (вівця-тварина, лікар-людина тощо);

Матеріал: набір предметних малюнків – собака, кінь, кішка, троянда..

в) мислене поєднання одиничних об'єктів певної сукупності за спільною ознакою і абстрагування від тих з них, що її не мають («Четвертий зайвий»).

Матеріал: предметні малюнки – кінь, собака, кішка та м'яч; троянда, мак, ромашка та розчіска.

Було визначено чотири рівні узагальненості пізнавальних дій:

Високий рівень. Дитина самостійно і правильно добирає назви до малюнків, охоче пояснює свої дії, узагальнює предмети та правильно виконує завдання «Четвертий зайвий».

Достатній рівень. Дитина виконує завдання, але частково з допомогою дорослого. Пояснення своїх дій викликає у неї певні затруднення.

Середній рівень. Дитина з допомогою дорослого може частково виконати завдання, однак припускає значні помилки, не супроводжує свої дії мовленням, не може пояснити вибір.

Низький рівень. Дитина не розуміє завдання і не може його виконати навіть з допомогою дорослого.

Результати даного етапу експериментального дослідження показали, що він став для дошкільників з порушенням інтелекту найскладнішим. Більшість дошкільників показали низький рівень узагальненості дій (60 %). Діти не могли до кінця зрозуміти, чого вимагає від них експериментатор. Деякі з них називали окремі зображення, але зазвичай помилялися і швидко втрачали інтерес до роботи.

33 % дошкільників одразу приймали допомогу дорослого і частково правильно могли підібрати назви до малюнків. Таких дітей ми віднесли до групи із середнім рівнем розвитку узагальненості пізнавальних дій.

Найкращі результати показали досліджувані, які змогли правильно виконати завдання, лише у найбільш складних випадках використовуючи допомогу дорослого. Таких дітей виявилось меншість (7 %). Вони були віднесені до групи з достатнім рівнем узагальненості дій.

Високого рівня узагальненості дій при виконанні завдань не показав жоден з досліджуваних.

Крім вищенаведених даних, під час експерименту було виявлено:

- порушення зв'язного мовлення досліджуваних, наявність простих речень, бідність та одноманітність синтаксичних конструкцій, труднощі розповсюдження речень і словотвору, стійке порушення узгодженості числівників з іменниками, переваження в активному словнику дитини іменників та дієслів;
- значні труднощі у засвоєнні букв: забування, змішування, небажання виконувати завдання;
- найбільш легкими для дітей були завдання на орієнтування у найближчому середовищі, особливо це стосувалося таких тем як «Овочі», «Фрукти», «Тварини»;
- завдання на вилучення четвертого зайвого стали для досліджуваних найскладнішими, через те що діти орієнтувалися на неістотні ознаки, не могли виправити свої помилки, і, навіть, просто маніпулювали картками.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження виявило значне недорозвинення процесів узагальнення і розуміння у дошкільників з порушенням інтелекту четвертого року навчання, труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, бідність словникового запасу, низьке знання букв та уявлень про величину, що негативно позначається на формуванні готовності таких дітей до навчання у школі. Результати дослідження показали, що даний напрямок корекційно-навчального процесу у спеціальному дошкільному закладі вимагає подальшого розроблення та вдосконалення з метою підвищення рівня підготовленості дітей з порушенням інтелекту до оволодіння шкільною програмою.

Список використаних джерел

1. Білан О.І., Партико Т.Б., Хома О.Є. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6-7 років / О. Білан, Т. Партико, О. Хома // Український освітній журнал. - 1994. - №1. - С.13-16.;
2. Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка / П.Я. Гальперин // Вопросы психологии. - 1969. - № 1. - С.52-64.;
3. Єременко І.Г., Турчинська В.Є. Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі / І.Г. Єременко, В.Є. Турчинська. – Київ, 1981.;
4. Запорожец А.В. Интеллектуальная подготовка детей к школе / А.В. Запорожец // Дошкольное воспитание. - 1977. - № 10. - С.12-13.;
5. Максименко С.Д. Готовність дитини до навчання / С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. - Київ: Мікрос-СВС, 2003. - 94 с.;
6. Проскура О.В. Як перевірити ступінь готовності вашої дитини до навчання у школі / О.В. Проскура // Початкова школа. - 1998. - №2. - С.14-23.

Spysok vykorystanyh dzerel

1. Bilan O.I., Partiko T.V., Homa O.E. Metodichni rekomendatsiyi dlya diagnostiki shkilnoyi zrilost iditey 6-7 rokiv / O. Bilan, T. Partiko, O. Homa // Ukrayinskiy osvitniy zhurnal. - 1994. - №1. - S.13-16.; **2. Galperin P.Y.** K issledovaniyu intellektualnogo razvitiya rebenka / P. Galperin // Voprosyi psihologii. - 1969. - № 1. - S.52-64.; **3. Eremenko I.G.,** Turchinska V.E. Gotovnist rozumovo vidstalih ditey do navchannya v dopomizhniyshkoli / I. Eremenko, T. Turchinska. – Kiyiv, 1981.; **4. Zaporozhets A.V.** Intellektualnaya podgotovka detey k shkole / A. Zaporozhets // Doshkolnoe vospitanie. - 1977. - № 10. - S.12-13.; **5. Maksimenko S.D.** Gotovnistitini do navchannya / S. Maksimenko, K. Maksimenko, O. Glavnik. - Kiyiv: Mikros-SVS, 2003. - 94 s.; **6. Proskura O.V.** Yak pereviriti stupin gotovnosti vashoyi ditini do navchannya u shkoli / O. Proskura // Pochatkova shkola. - 1998. - №2. - S.14-23.

Omelchenko M.S. Investigation of the main indicators of readiness for school children with intellectual disabilities. The article deals with the study of readiness to schooling of children with intellectual disabilities.

The author defines the content of the concept and examines the major scientific achievements in the field of diagnostics of readiness for school, proving the relevance of the scientific work.

The main content of the article is to analyze the results of the study levels of cognitive abilities of children with intellectual disabilities fourth year, playing a crucial role in the subsequent mastery of school materials. The main indicators of readiness for school are: learning, awareness of cognitive activity and generalized cognitive actions preschool children with intellectual disabilities. Accordingly, the three phases of the study. The author cites levels (high, sufficient, medium, low) of each of the indicators.

Results of the study presented in this paper indicate that the majority of preschool children with intellectual disabilities are at an average level of learning and awareness of cognitive activity. The most difficult task for the study identified the third stage of the experiment - the identification of the level of generality of cognitive actions, most children showed poor results. Also provides additional information regarding the nature of performing tasks researched experiment violation of coherent speech difficulties in the assimilation of letters, orientation on nonessential attributes of objects and the generalization of the allocation of the "fourth superfluous."

Article ends with the author's conclusions, and an indication of the promising areas of problems to prepare children with intellectual disabilities to learn in school.

Key words: learning, readiness for school, preschool children with intellectual disabilities, generalized cognitive activity, cognitive awareness actions.

Received 18.04.2015

Reviewed 12.05.2015

Accepted 22.06.2015